

ABDULLA ORIPOV IJODINING YIRIK TADQIQOTCHISI

Payziev Komiljon Sobirovich

NamDU o'zbek tili va adabiyoti

kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada akademik B.Nazarovning atoqli shoir Abdulla Oripov hayoti va ijodi haqidagi adabiy-tanqidiy qarashlari haida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: "Mitti yulduz", siyosat, mafkura, toza iqtidor, estetik hodisa, a'ana va novatorlik, mavzu va g'oya, teran badiiylik, majoz, obraz.

КРУПНЫЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ТВОРЧЕСТВА

АБДУЛЛЫ ОРИПОВА

Пайзиев Комилжон Собирович

Преподаватель кафедры узбекского языка и

литературы НамГУ

Аннотация: В статье рассматриваются литературно-критические взгляды академика Б. Назарова на жизнь и творчество известного поэта Абдуллы Орипова

Ключевые слова: «Звезда-карлик», политика, идеология, чистый талант, эстетический феномен, традиция и новаторство, тема и идея, глубокая художественность, метафора, образ.

A MAJOR RESEARCHER OF ABDULLA ORIPOV'S WORK

Payziev Komiljon Sobirovich

Teacher of the Department of Uzbek Language
and Literature, NamSU

Abstract: This article discusses the literary and critical views of Academician B. Nazarov on the life and work of the famous poet Abdulla Oripov.

Keywords: "Dwarf Star", politics, ideology, pure talent, aesthetic phenomenon, tradition and innovation, theme and idea, deep artistry, metaphor, image.

O'zbekiston Qahramoni, O'zbekiston xalq shoiri Abdulla Oripovning hayoti va ijodi yuzasidan o'nlab ilmiy-tadqiqot ishlari amalga oshirilgan. Ozod Sharafiddinov, Matyoqub Qo'shjonov, Suvon Meli, Yashar Qosimov, Nurboy Jabborov, Oybachin Abdulhakimova, Nodira Afoqova va yana ko'plab olimlarning bu mavzudagi ishlari shular jumlasidandir. Biroq shuni alohida ta'kidlash joizki, filologiya fanlari doktori, akademik Baxtiyor Nazarovning Abdulla Oripovga bag'ishlangan maqola, risola va adabiy portretlari mukammalligi, tahlillarga boyligi, shoir hayoti va ijodi haqida to'laonli tasavvur uyg'ota olishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

O'tgan XX asrning 60-yillarida shaxsga sig'inish oqibatlarining tugatilishi adabiyot va san'atda konfliktsizlik, deklarativlik, ijtimoiy qahramon yaratish, balandparvozlik, shaklbozlikdan voz kechish kabi muammolarni o'rta chiqardi. Va ilmiy tadqiqotlarda e'tirof etilganidek, Abdulla Oripov ana shunday ijtimoiy-siyosiy vaziyatda, adabiy muhitda adabiyot maydoniga xuddi chaqmoqdek yonib kirib keldi. Uning 1965 yilda egjp etilgan "Mitti yulduz" nomli ilk she'riy to'plami katta shov-shuvlarga sabab bo'ldi. Baxtiyor Nazarov ta'rifi bilan atyganda: "Uning asarlari adabiyotimizning yangi bosqichga ko'tarilishida muhim ahamiyat kasb

etdi. Bu she'riyat Chingiz Aytmatov, Rasul Hamzatov, Yevgeniy Yevtushenko, O'ljas Sulaymonov ijodi yanglig' siyosat va mafkura ustuvor bo'lgan tuzum sharoitida ham toza iqtidor tufayli badiiy ijodning ajoyib namunalari yaratilishi mumkinligini ko'rsatgan o'zbek adabiyoti misolidagi o'ziga xos noyob hodisadir”¹ Bu yerda ikkita jihatga e'tiborni qaratish lozim: birinchisi, “siyosat va mafkura ustuvor bo'lgan tuzum sharoiti” jumlasidan anglashiladiki, garchi mamlakatda shaxsga sig'inish oqibatlarini tugatish bo'yicha katta o'zgarishlar ro'y bergan bo'lsa-da, mafkuralashtirish, partiyaviylik, sinfiylik kabi talablar hali davom etayotgan bir sharoitda yangi ruhdagi she'rlarning yaratilishi ham katta jasorat edi. Ikkinchisi, bu holat faqat O'zbekistonda emas, balki barcha qardosh respublikalarda ham mavjud edi va Chingiz Aytmatov, Rasul Hamzatov, Yevgeniy Yevtushenko, O'ljas Sulaymonov singari ijodkorlar kabi Abdulla Oripov ham yangi ruhdagi she'rlari bilan o'zbek adabiyotida o'ziga xos adabiy hodisa sifatida maydonga keldi. Munaqqid bunday ijodkorlarni “toza iqtidor” deb ta'riflagan va bu bejizmas. Badiiy adabiyotni estetik hodisa sifatida biladigan iste'dod egalari shunday atalgan.

Adabiyot va san'atda an'ana va novatorlik degan tushuncha bor. Har bir ijodkor bunga o'ziga xos tarzda yondoshadi va bu ham shoir yoki yozuvchining adabiy-estetik qarashlari shakllanishida muayyan darajada rol o'ynaydi. B.Nazarov Abdulla Oripov she'riyati haqida so'z yuritarkan, bu masalaga ham alohida e'tibor qaratib, jumladan, shunday yozadi: “Abdulla Oripov she'riyatining tomirlari suv ichgan manbalar, shubhasiz, o'zbek xalqining hayoti va taqdiridir, uning o'tmishi va bugunidir, mumtoz she'riyatimiz va hozirgi adabiyotimizdir”.² Darhaqiqat, shoir she'rlarida mumtoz adabiyot vakillari Alisher Navoiy, Lutfiy, Mashrab va XX asr

¹ Nazarov B. Abdulla Oripov. Adabiy portret. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. Darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 1999. B. 462

² Nazarov B. Abdulla Oripov. Adabiy portret. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. Darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 1999. B. 434.

adabiyotining yirik namoyandalari Cho'lpon, G'afur G'ulom, Hamid Olimjon, Oybek hamda rus shoirlari Pushkin, Nekrasovlar asarlaridan ilhomlangani, ta'sirlangani seziladi. Va Abdulla Oripov o'zining "Ustozlar" (1966) adabiy-tanqidiy maqolasida ham yosh ijodkorlarga shunday tavsiya beradi: "Yosh shoirlarimiz o'z-o'zlarining iste'dod darajalarini bilishlari uchun ularga faqat buyuk salaflarninggina emas, balki zamondosh ijodkorlarning asarlari ham mezon bo'la oladi. Yoshlarning ustozlardan oladigan saboqlari hali juda ko'p"³. Yoki "Taassurotlar"(1969) maqolasida ham bu fikrini davom ettirib, shunday deydi: "Biz bugun o'zida umumjahon taraqqiyparvar adabiyotining eng yaxshi tomonlarini umumlashtirgan va o'zi ham klassikaga aylanib qolgan milliy adabiyot an'alariga egamiz. Biz uchun umumjahon adabiyotining eng yaxshi tomonlari bilan bir qatorda yangi davr adabiyotining tajribalari ham qimmatlidir, zamondosh tengdoshlarimizning izlanishlarini o'rganish ham foydalidir"⁴

B.Nazarov shoir ijodini tahlil qilarkan, uning mavzu va g'oya jihatdan rang-barangligini shunday izohlaydi: "Istiqlol, Vatan, xalq va millat, muhabbat va armon, tabiat va fazo, ideal inson va ma'naviy dunyo, Ona va ayol, tarix va bugun, bashorat va fantaziya, do'stlik va xiyonat, keng ma'nodagi ona zamin va insoniyat taqdiri, urush va tinchlik, umr mohiyati va "u dunyo" Abdulla Oripov asarlarining mavzui, mazmunini tashkil etadi"⁵.

Munaqqid shoirning "Sen bahorni sog'inmadingmi?" nomli she'ri tahlili orqali uning badiiy mahorati haqida bildirgan quyidagi fikr-mulohazalari ham e'tiborga loyiq: Uyg'onguvchi bog'larni kezdin,

³ Oripov A. Ustozlar sabog'i. Tanlangan asarlar. 4-jild. – Toshkent: G'afur Gulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2001. – B.14.

⁴ Oripov A. Taassurotlar. Tanlangan asarlar. 4-jild. – Toshkent: G'afur Gulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2001. – B.18.

⁵ Nazarov B. Abdulla Oripov. Adabiy portret. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. Darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 1999. – B. 439.

Topay dedim qirdan izingni.

Yonog'ingdan rang olgan dedim,

Lolazorga burdim yuzimni,

Uchrtamadim ammo o'zingni,

Sen bahorni sog'inmadingmi?

“Bunday misralarni eshitib tabiatning o'zi ham bahor sog'inchida entikib qo'ysa ajabmas. Bunday she'rlar nainki bahor, umuman, hayotga, nainki yaqinlaring, umuman, inson zotiga, tiriklikka cheksiz – kanorasiz mehr va sog'inch uyg'otadi. She'riy asarning ta'sir kuchini ta'minlovchi omillar, bisyor, albatta. Lekin ular ichida asosiylaridan biri oddiy she'rxonga ko'p ham sezilavermaydigan, aslida, she'rni go'zal qudratga aylantiradigan poetik unsur mitti majozdir. Abdulla Oripovning “Mitti yulduz” nomli dastlabki to'plamidagi deyarli barcha she'rlar muvaffaqiyati sababi, avvalambor, ulardagi badiiy teranlikda edi. Lekin ana shu badiiy teranlikni mitti yulduzlardek porlab turuvchi badiiy obrazlarsiz tasavvur qilish mumkin emas.”⁶ Adib maqolada ilmiylik bilan badiiylikni uyg'unlashtiradi, shoirning bahor go'zalligini, lirik qahramon uni har yili entikib, intizorlik bilan kutishi haqidagi satrlarini zavq bilan o'qirkan, “Bunday misralarni eshitib tabiatning o'zi ham bahor sog'inchida entikib qo'ysa ajabmas”, –deydi. Shu jumlaning o'ziyoq shoir badiiy mahoratiga berilgan yuksak bahodir. So'ngra she'rning ta'sirchanligini, obrazlilikni ta'minlagan, uni qudratli kuchga aylantirgan badiiy vosita majoz ekanligini ta'kidlaydi: “Bu badiiy obrazlilik asosini esa majoz san'ati tashkil etadi. Yangi she'r, yaxshi she'r, go'zal she'rni yaratish oson emas deymiz. To'g'ri-da, ming yillardan buyon majozlar she'rni bezab kelayotgan ekan, yangi she'rni yaratishning

⁶ Nazarov B. Gulbargdagi uchqunlar yoxud Abdulla Oripov she'rlarida metafora... –Toshkent: Akademnashr, 2014. –B.3.

o'zi bo'ladimi? Majoz she'r tomiridagi qon tanachalarini yangilab turadi. Majoz-she'rni yangilovchi ruhdir” Bu fikrlar munaqqidning majoz san'ati tarixini, uning metafora, metonomiya, tashbeh, ramz, kinoya, mubolag'a, tashxis kabi rang-barang turlari va bu unsurlarning asar g'oyaviy-badiiy mohiyatini ochishda, shoir mahorati nozik qirralari va nuqtalarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini teran anglaydigan zukko va bilimdon tanqidchi ekanligini isbotlaydi.

B.Nazarov Abdulla Oripovning adabiy portretini chizarkan, uning ulkan shoir va tarjimonligiga, lirikasining o'ziga xos xususiyatlariga, shakliy-uslubiy rang-baranglikka, zamonasoz she'rlarining yaratilish sabablariga, insonparvarlik g'oyalari va poetik talqini, muhabbat lirikasi, Ona haqidagi she'rlari, Vatan mavzusiga yangicha munosabat, siyosiy publitsistika va zamonaviylik kabi jihatlariga alohida e'tiborni qaratadi. Bu xususiyatlarning har birini shoir hayoti va ijodini chuqur tahlil qilgan holda ochib beradi. Jumladan, an'anaviy vatan mavzusi Abdulla Oripov ijodida alohida o'rin egallashi, unga yangicha yondashuv, yangicha talqinlar haqida shunday yozadi: “Abdulla Oripov muqaddas mavzulardan biri ona Vatan, O'zbekistondir”, “Vatan tushunchasi uning she'rlarida serma'no va rang-barang. Keng miqyosda qaraganda shoir va uning lirik qahramoniga “shu buyuk sayyora - yagona Vatan” bo'lib ko'rinadi (“Genetika”). Biroq ona-Vatan deganda faqat O'zbekistonni tushunadi. Bu mavzu shoir ijodining eng nurli va porloq sahifalarini tashkil etadi. Zero, suhbatlaridan birida “Sevinch-dardim bari Vatanim” deyishi bejizmas. Shoir “Yurtim shamoli”, “O'zbekistonda kuz”, “Qarshi qo'shig'i”, “Kenglik nuqtasi”, “Toshkent sha'niga”, “Quyosh shahri”, “Momo oftob” kabi o'nlab she'rlarida ona-Vatanning zavol bilmas qiyofasini yaratdi”⁷. Olimning bu fikr-mulohazalariga qo'shimcha qilib yana shuni ham aytish joizki, Abdulla Oripov nafaqat lirikada, balki publitsistikada

⁷ Nazarov B. Abdulla Oripov. Adabiy portret. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. Darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 1999. – B. 439.

ham Vatan va milliy istiqlol g'oyasini uyg'un tarzda ifoda etgan. Uning “Vatan katta yo'lga chiqdi”, “Vatan barchamizniki”, “Vatan oldidagi burch”, “O'zbekistonni hech kim yenga olmaydi” kabi publitsistik maqolalarida bu mavzu o'ziga xos uslubda yoritib berilgan.

B.Nazarov 1987 yilda Abdulla Oripov bilan suhbat uyushtiradi va uni “Sevinch-dardim bari Vatanim” nomi bilan matbuotda e'lon qilinadi. Unda shoirga 20 ga yaqin savollar bilan murojaat qiladi va bu ularning har biri shoir ijodiy laboratoriyasini ochib berishga yo'naltirilganligi bilan ahamiyatlidir. Jumladan, xalqchilik, tipiklik, “Tilla baliqcha”, “Birinchi muhabbatim” asarlariga bo'lgan munosabat, ma'naviyat sohasidagi ko'zbo'yamachilik, qo'shib yozish va bularning adabiyotga ta'siri, ona tilimizga e'tibor, “Ilohiy komediya” asarining qolgan qismlarini tarjima qilish, so'z ustida ishlash, poeziyadan tashqari yana qanday janrlarda kuch sinab ko'rganligi kabi masalalar yuzasidan shoirning bergan javoblari ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligi bilan xarakterlidir.

Xulosa shuki, adabiyotshunos olim, filologiya fanlari doktori, akademik Baxtiyor Nazarovning atoqli shoir Abdulla Oripov hayoti va ijodiga bag'ishlangan ilmiy-tadqiqot ishlari, maqola va risolalari, adabiy portretlari o'zbek adabiy tanqidchiligi tarixida alohida sahifani tashkil etadi va bu meros adabiyotshunoslar, filologlar, dissertant va magistrantlar, talabalar va shu sohaga qiziquvchi barcha kitobxonlarga ilmiy va ijodiy manba bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Nazarov B.Abdulla Oripov. Adabiy portret. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. Darslik. –Toshkent: O'qituvchi, 1999. –516 b.
- 2.Oripov A. Ustozlar sabog'i. Tanlangan asarlar. 4-jild. –Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2001. –384 b.

3. Oripov A. Taassurotlar. Tanlangan asarlar. 4-jild. –Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti,2001. –384 b.

4.Nazarov B. Gulbargdagi uchqunlar yoxud Abdulla Oripov she'rlarida metafora...–Toshkent: Akademnashr, 2014. –124 b.

5.Nazarov B. va boshqalar O'zbek adabiy tanqidi tarixi. Darslik. –Toshkent: Tafakkur qanoti, 2012. – 398 b.

6. Nazarov B. Abdulla Oripov haqida. Sevinch dardim – bari Vatanim. // Sharq yulduzi.1997.11-son. –B.154 -162.

7.Nazarov B.Hayotiylik– bezavol mezon. – Toshkent: Yosh gvardiya,1985.– 224 b.